

Pedagogical Foundations for Developing Practical Skills in Household Appliance Service under Inclusive Vocational Education Conditions

Boboyeva Zulxumor Shamsiddin qizi

Master of Vocational Training Fergana Specialized Technical College for Persons
with Disabilities

Abstract. This article scientifically analyzes the pedagogical foundations of the formation of practical skills in household appliance service in the context of inclusive vocational education - that is, in an environment where students with physical, sensory, intellectual or social needs are taught together. The article examines the legal foundations of the inclusive approach, differentiated educational technologies, a system of adapted practical tasks and the application of universal design principles to household appliance repair activities. The real results of the formation of professional skills in an inclusive environment are presented based on the experience of the Fergana ICHSHUI special technical school.

Keywords: inclusive education, household appliance service, practical skills, differentiated education, universal design, special needs, vocational education, adapted curriculum, professional competence, inclusion.

**Inklyuziv Kasbiy Ta'lim Sharoitida Maishiy Texnika Servisi Bo'Yicha Amaliy
Ko'Nikmalarni Shakllantirishning Pedagogik Asoslari**

Boboyeva Zulxumor Shamsiddin qizi

Farg'ona ICHSHUI maxsus texnikumi Ta'lim ustasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv kasbiy ta'lim sharoitida - ya'ni jismoniy, sensorli, intellektual yoki ijtimoiy muhtojlikka ega o'quvchilar bilan birga o'qitiladigan muhitda - maishiy texnika servisi bo'yicha amaliy ko'nikmalarni shakllantirishning pedagogik asoslari ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Maqolada inklyuziv yondashuvning qonuniy asoslari, differensiallashtirilgan ta'lim texnologiyalari, moslashtirilgan amaliy

topshiriqlar tizimi va universal dizayn tamoyillari maishiy texnikani ta'mirlash faoliyatiga nisbatan qo'llanilishi ko'rib chiqilgan. Farg'ona ICHSHUI maxsus texnikumidagi tajriba asosida inklyuziv muhitda kasbiy ko'nikmalar shakllanishining haqiqiy natijalari taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maishiy texnika servisi, amaliy ko'nikmalar, differentsiallashtirilgan ta'lim, universal dizayn, maxsus ehtiyojlar, kasb-hunar ta'limi, moslashtirilgan o'quv dasturi, kasbiy kompetensiya, inkluziya.

Аннотация. В данной статье научно анализируются педагогические основы формирования практических навыков в сфере обслуживания бытовой техники в контексте инклюзивного профессионального образования – то есть в среде, где совместно обучаются учащиеся с физическими, сенсорными, интеллектуальными или социальными потребностями. В статье рассматриваются правовые основы инклюзивного подхода, дифференцированные образовательные технологии, система адаптированных практических заданий и применение принципов универсального дизайна к деятельности по ремонту бытовой техники. На основе опыта Ферганской специализированной технической школы ICHSHUI представлены реальные результаты формирования профессиональных навыков в инклюзивной среде.

Ключевые слова: инклюзивное образование, обслуживание бытовой техники, практические навыки, дифференцированное образование, универсальный дизайн, особые потребности, профессиональное образование, адаптированная учебная программа, профессиональная компетентность, инклюзия.

KIRISH

Inklyuziv ta'lim - bu har qanday o'quvchining, shu jumladan maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega shaxslarning ham, umumta'lim yoki kasb-hunar muassasasida sifatli

ta'lim olish huquqini ta'minlovchi yondashuvdir. Bugun bu faqat insoniy qadriyat emas, balki qonuniy majburiyatdir: O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020) ning 8-moddasida barcha fuqarolarning ta'lim olishda tenghuquqliligi, 2021-yilgi "Inklyuziv ta'limni rivojlantirish" dasturi esa muassasalarning maxsus ehtiyojli o'quvchilarni qabul qilish majburiyati aniq belgilab qo'yilgan.

O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslar soni 700 mingdan oshadi, ularning katta qismi ish yoshida (O'zbekiston Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi, 2023). Ammo ushbu guruhning kasb-hunar ta'limiga qamrovi hali ham past: 2022-yil ma'lumotlariga ko'ra, maxsus ehtiyojli yoshlarning atigi 23% i kasb-hunar, maxsus ta'limi muassasalarida o'qiydi, qolganlari esa ta'lim va mehnatga jalb etilmagan. Bu raqam nafaqat ijtimoiy, balki iqtisodiy muammoni ham ko'rsatadi.

Maishiy texnika servisi va ta'mirlash mutaxassisligi inklyuziv ta'lim uchun nisbatan qulay sohalardan biridir: amaliy ko'nikmalarning bir qismi eshitish yoki ko'rish chekloviga qaramay, teginish sezgisi va mantiqiy tafakkur orqali o'zlashtirilishi mumkin. Biroq bu sohadagi inklyuziv o'qitish metodikasi O'zbekistonda hali yetarlicha ishlab chiqilmagan. Ushbu maqolada shu bo'shliqni to'ldirish maqsadida inklyuziv muhitda maishiy texnika servisi ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik asoslari taklif etiladi.

Inklyuziv kasbiy ta'limning nazariy va huquqiy asoslari

UNESCO (1994, Salamanka deklaratsiyasi) inklyuziv ta'limni barcha farqlarni tan oladigan va ularga moslasha oladigan ta'lim tizimi sifatida belgilagan. Bu yondashuv birinchi navbatda umumta'lim bosqichida rivojlangan bo'lsa-da, keyingi o'n yilliklarda kasb-hunar ta'limi (KHT) tizimiga ham tatbiq etila boshlandi. ILO (Xalqaro Mehnat Tashkiloti, 2013) ning "Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun inklyuziv kasb ta'limi" bo'yicha ko'rsatmalari ushbu sohada metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonda 2020-yilda qabul qilingan yangi tahrirlardagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va 2021-2025 yillarga mo'ljallangan "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" dasturiga muvofiq, kasb-hunar ta'limi muassasalari inklyuziv ta'limni ta'minlash uchun zarur sharoit yaratishi shart. Bu jumladan qulay muhit (rampalar, maxsus asbob-uskunalar), moslashtirilgan o'quv materiallari va tayyorgarlik ko'rgan o'qituvchilarni o'z ichiga oladi.

Farg'ona ICHSHUI maxsus texnikumi 2024-2026 yildan boshlab inklyuziv ta'lim bo'yicha tajriba maydoni sifatida belgilangan bo'lib, hozirda har yili 15-20 nafar maxsus ehtiyojli o'quvchi uy-ro'zg'or elektrotexnik buyumlarini ta'mirlash ixtisosligida o'qiydi. Ushbu tajriba maqolaning empirik bazasini tashkil etadi.

Maxsus ehtiyojli o'quvchilarning kasbiy ta'limdagi xususiyatlari

Maishiy texnika servisi fanida inklyuziv guruhlar odatda turli xil o'quvchilar tarkibidan iborat bo'ladi. Ularni to'g'ri o'qitish uchun avvalo har bir kategoriyaning o'ziga xos ehtiyojlarini tushunish zarur:

O'quvchi toifasi	Asosiy muammo	Pedagogik yechim
Eshitishda zaif	Og'zaki tushuntirish yetib bormaydi	Vizual ko'rsatma, yozma yo'riqnoma, ishoralar tili
Ko'rishda zaif	Sxema va chizmalarni idrok etish qiyin	Kattalashtiruvchi qurilmalar, taktil modellar, audio tushuntirish
Harakatda cheklangan	Asboblarni ishlash qiyin	Moslashtirilgan asboblarni, ergonomik ish joyi, vaqt uzaytirish

Intellektual o'ziga xoslik	Murakkab algoritmlarni o'zlashtirish sekin	Bosqichli, qisqa topshiriqlar, ko'p takrorlash, vizual kartalar
Diqqat buzilishi (ADHD)	Uzoq muddatli konsentratsiya qiyin	Qisqa, aniq topshiriqlar, tez-tez tanaffus, gamifikatsiya

1-jadval. Inklyuziv guruhda o'quvchi toifalari va pedagogik yechimlar

Universal dizayn tamoyillari va maishiy texnika ta'limi

Universal dizayn for learning (UDL) - bu barcha o'quvchilar uchun, shu jumladan maxsus ehtiyojlilar uchun ham, alohida moslashtirishsiz ishlaydigan ta'lim muhitini loyihalash yondashuvidir (CAST, 2018). UDL uchta asosiy tamoyilga asoslanadi: ko'plab taqdim etish vositalari (multiple means of representation), ko'plab ishtiroq shakllari (multiple means of engagement) va ko'plab baholash shakllari (multiple means of action and expression).

Maishiy texnika servisi faniga UDL tamoyillarini tatbiq etish quyidagicha amalga oshirildi: birinchidan, har bir mavzu uchun bir vaqtda matn, vizual chizma, video va taktil model ko'rinishida material tayyorlandi - o'quvchi o'zi uchun qulay formatni tanlaydi. Ikkinchidan, amaliy topshiriqlarni bajarish muddati va yordam darajasi individual ehtiyojga qarab farqlandi. Uchinchidan, o'quvchining bilimini baholashda bir xil standart test emas, balki o'zi uchun qulay shakl (og'zaki tushuntirish, amaliy namoyish, yozma hisobot yoki raqamli portfolio) tanlanadi.

Differensiallashtirilgan ta'lim va moslashtirilgan topshiriqlar

Differensiallashtirilgan ta'lim (differentiated instruction) - bu bir sinf ichida turli o'quvchilar uchun o'quv tarkibi, jarayon va mahsulotni moslashtirish uslubidir (C.Tomlinson, 2001). Maishiy texnika servisi fanida bu yondashuv quyidagi ko'rinishda

amalga oshiriladi:

Murakkablik darajasini farqlash:

- A-darajali topshiriq (asosiy): Namuna ko'rsatilgandan keyin qo'ng'iroq qurilmasining tugmasini almashtirish.
- B-darajali topshiriq (o'rta): Rozetka va kalitning umumiy sxemasini yig'ib, to'g'ri ishlashini tekshirish.
- C-darajali topshiriq (yuqori): Nosozligi sun'iy ravishda kiritilgan elektr pechkasini mustaqil diagnostika qilish va ta'mirlash.

Har bir o'quvchi o'zining hozirgi ko'nikma darajasidan boshlab yuqoriga qarab ko'tariladi. Bu tizim ruhiy jihatdan ham muhim: zaif o'quvchi darhol murakkab topshiriq oldida qolib, ruhsizlanib ketmaydi; kuchli o'quvchi esa o'zi uchun qo'shimcha vazifalar bilan shug'ullana oladi.

Yordam darajasini farqlash:

- To'liq yordam: o'qituvchi yonida turib, har bir qadamni tushuntiradi.
- Qisman yordam: o'quvchi mustaqil harakat qiladi, lekin qiynalib qolsa, yozma ko'rsatma kartochkasidan foydalanadi.
- Mustaqil bajarish: topshiriq to'liq mustaqil, o'qituvchi faqat xavfsizlikni nazorat qiladi.

Moslashtirilgan ish muhiti va asboblari

Inklyuziv o'qitishda jismoniy muhit ham katta rol o'ynaydi. Farg'ona ICHSHUI texnikumida maishiy texnika xonasi quyidagi moslashmalar bilan jihozlangan:

1. Nogironlar aravachasi uchun qulay ish stollari: balandligi rostlanuvchi stol yuzasi - o'quvchi o'tirgan holda ham to'liq amaliy ish bajarishi mumkin.
2. Kattalashtiruvchi linzalar va yorug'lik panellari: ko'rishi zaif o'quvchilar uchun zarur, ayniqsa ingichka simlar va sxemalar bilan ishlashda.
3. Vibratsiyali signal tizimi: eshitishda zaif o'quvchilar uchun xavfli holatlarda

(qisqa tutashuv, ortiqcha qizish) ovozli signalga qo'shimcha ravishda chiroq ham yonadi.

4. Raqamlangan va rangli kodlashtirilgan asboblari: har bir asbobga rang va raqam belgilangan - bu diqqat buzilishi yoki intellektual o'ziga xosligi bo'lgan o'quvchilarga to'g'ri asbobni tanlashni osonlashtiradi.

5. QR-kod yordam tizimi: har bir ish stansiyasida QR-kod joylashgan bo'lib, skanerlashda tegishli operatsiyaning video ko'rsatmasi ochiladi - bu yordam so'rashdan uyaladigan o'quvchilar uchun ayniqsa foydali.

Inklyuziv guruhda o'qituvchining professional vazifalari

Inklyuziv muhitda ta'lim ustasining roli an'anaviy roldan sezilarli darajada farq qiladi. U nafaqat fan mutaxassisi, balki individual ehtiyojlarni biladigan, xilma-xillikni resurs sifatida ko'radigan pedagog bo'lishi lozim. Farg'ona ICHSHUI texnikumida ta'lim ustalari uchun inklyuziv o'qitish bo'yicha alohida 72 soatlik malaka oshirish kursi ishlab chiqilgan bo'lib, u quyidagi modullarni o'z ichiga oladi:

- Maxsus ehtiyojlarning turlari va ularni darsda tanish ko'nikmalari.
- UDL tamoyillariga asoslanib dars rejasi tuzish.
- Moslashtirilgan baholash usullari va individual ta'lim rejasi (ITR) tuzish.
- Inklyuziv muhitda sinf boshqaruvi va psixologik xavfsizlik yaratish.
- Ota-onalar va ijtimoiy xizmatlar bilan hamkorlik.

Tadqiqot davomida o'qituvchilarning inklyuziv savodxonligi 40 ballik shkala bo'yicha o'lchandi: kurs oldingi o'rtacha ball - 22/40, kurs keyingi - 35/40. Bu o'qituvchilar tayyorgarligining sifat o'zgarishini ko'rsatadi.

Natijalar: inklyuziv guruhda ko'nikmalar shakllanishi

2024-2026 yillar davomida texnikumning maishiy texnika servisi guruhlarida (jami 38 nafar maxsus ehtiyojli o'quvchi, 4 xil toifada) olib borilgan kuzatuv quyidagi natijalarni berdi:

- Amaliy ko'nikma baholash natijasi o'quv yili davomida o'rtacha 31% ga o'sdi (inklyuziv bo'lmagan guruhda 27%).
- Kasb attestatsiyasini muvaffaqiyatli topshirganlar ulushi: 79% (bu ko'rsatkich uchun respublika o'rtacha ko'rsatkichi - 71%).
- Bitiruvchilarning 64% i o'z ixtisosligi bo'yicha ish topdi yoki o'z biznesini boshladi.
- O'quvchilarning inklyuziv guruhdagi psixologik qulay his etish darajasi (1-10 shkala) boshida 5,8, o'quv yili oxirida 8,1 ni tashkil etdi.

Ushbu natijalar inklyuziv kasbiy ta'limning nafaqat ijtimoiy, balki sifat jihatdan ham aniq natijalar berishi mumkinligini tasdiqlaydi. Kalitli omil - tizimli pedagogik tayyorgarlik, moslashtirilgan muhit va o'qituvchining individual yondashuvidir.

XULOSA

Inklyuziv kasbiy ta'lim sharoitida maishiy texnika servisi bo'yicha amaliy ko'nikmalarni shakllantirish - bu maxsus ehtiyojli o'quvchilarga murakkab kasb berib bo'lmaydi degan stereotipni rad etuvchi, ilmiy jihatdan asoslangan pedagogik jarayon. Maqolada taqdim etilgan universal dizayn tamoyillari, differensiallashtirilgan topshiriqlar, moslashtirilgan ish muhiti va o'qituvchilarning maxsus tayyorgarligi birgalikda inklyuziv guruhda sifatli kasbiy ta'limni ta'minlovchi tizim hosil qiladi.

Farg'ona ICHSHUI maxsus texnikumining 2-3 yillik tajribasi ko'rsatadiki, to'g'ri tashkil etilgan inklyuziv muhitda maxsus ehtiyojli o'quvchilar maishiy texnikani ta'mirlash sohasida yuqori kasbiy ko'nikmalar egallashi mumkin. Bundan tashqari, inklyuziv guruh o'qishning barcha a'zolari - shu jumladan nogiron bo'lmagan o'quvchilar - uchun ham muloqot, sabr va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiruvchi muhit bo'lib xizmat qiladi.

Kelgusida ushbu tajribani O'zbekistonning boshqa kasb-hunar, maxsus ta'limi muassasalarida joriy etish, inklyuziv kasb ta'limi bo'yicha milliy standart va metodika

ishlab chiqish hamda ta'lim ustalari uchun inklyuziv savodxonlik bo'yicha majburiy malaka oshirish tizimini yo'lga qo'yish dolzarb vazifalar bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri). Toshkent, 2020. - 48 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 9-iyundagi "Inklyuziv ta'limni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. Toshkent, 2021.
3. Xoliqov A.A., Toshmatov F.R. Inklyuziv ta'lim: nazariya, amaliyot, tavsiyalar. Toshkent: Barkamol fayz, 2022. - 236 b.
4. Nazarova G.I. Maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashda differensiallashtirilgan yondashuv. // O'zbekiston pedagoglari jurnali. 2022. - №2. - B. 29–37.
5. Mirzayev A.A., Tursunov B.R. Kasb-hunar ta'limida inklyuziv muhit yaratish metodikasi. - Farg'ona: FerDU nashriyoti, 2023. - 168 b.
6. Yusupova G.N. Maxsus ta'lim ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan o'quv dasturlari. // Kasb-hunar ta'limi. 2023. - №3. B. 14–22.
7. O'zbekiston Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi. Nogironligi bo'lgan shaxslarning ish bilan ta'minlanish holati tahlili, 2023. Toshkent, 2023. 52 b.
8. UNESCO. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. Paris: UNESCO, 1994. 47 p.
9. CAST. Universal Design for Learning Guidelines, Version 2.2. Wakefield, MA: CAST, 2018. 36 p.
10. Tomlinson, C.A. How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms. - 2nd ed. Alexandria: ASCD, 2001. 117 p.
11. ILO. Inclusive Vocational Education and Training: Key Principles and Recommendations. Geneva: International Labour Organization, 2013. 96 p.